

BIZIDUN ZENTZUZKO IZEN SINTAGMAK ETA *-KO* GENITI- BO NOMINALIZATZAILEA

Donostia, 1986-III-21

Alfonso Irigoien

Aspalditik ezaguna da gure artean deklinabideari dagokiola egiten den bereizkuntza bizigabeko eta bizidun zentzuzko izen sintagmen artean, izan ere bizidunek leku denborazko kasuak hartzeko hesia aurkitzen baitute. Hala ere hesi hori ez da, kasu bereziren batzuetan eta zenbait kondiziotan, ezin hautsizkoa eta Bergara-ko 1978-garren urteko lanean, **Euskera**, XXIV (1978, 737-759, hori argitzen saiatu nintzen, gure hizkuntzak dituen tolesturen ezagupidean urrats bat eman nahirik. Horrela hurrengo hau esatera ausartu nintzen: “Bizidunen zentzua dutenek absolutuki hartzen ez dutena genitibo leku denborazko pluralarekin ez doan eremu osoa da”. “Horrek ez du esan nahi, ordea, edozein egituratan *-ko* delakoak, gramatikazko kasuak bakarrik alde batera utzirik, jadanik deklinaturikako edozein multzo ezin nominaliza dezakeenik, bizidunen zentzua izan edo ez izan”, 741 orr. Azkenengoa Lafitte-k *surdéclinaison* deitzen duena da. Destinatioaren multzoan sarturiko partitzaileetan, ordea, bizidunak ere sar zitezkeela nion: *amerikanoen hiru gizoneko txinoek bost dituzte armatan*, edo *gizoneko horrenbeste*, baina ez **gizoneko eman dit*, *gizonarentzat* edo *gizonarendako* baizik, eta, zertan esanik ez, *-gan-* ezartzen baldin bazaio, bizidunetarako ohi denez, *gizonaganako*, beste ñabardura bat duela (1).

Egia da, esaten den bezala, *-ko* genitibo nominalizatzailea bizidun zentzua duten izen sintagmetan ezin erabil daitekeela euskaraz, baina hori ez da euskaldunen artean beti horrela gertatzen, eta beste zerbait formulatu beharra dago. Izan ere delako genitiboak batzuetan edutezko zentzua, balio posesiboa hartzen du, eta orduan bai, orduan bizidun zentzuzkoekin ere joan daiteke, hala nola: *bi ugazabako etxea kaltea*, Mallabian esaten den errefaua, hau da, *bi ugazaba dituen etxea*. Iaz Bergara-koa “Post scriptum” bat ezarririk Deustun berrargitara nuen *De*

(1) Bergara-ko Biltzarra amaitu eta gerora Txillardegik *Euskal Gramatika*, Donostia 1979, argitara zuen eta zertxobait sartu zuen honezaz, 2.8, 23 orr.

re philologica linguae uasconicae, 75 bis orr., delakoan Euskal Filologia-koentzat. Eraskin horretan esaten da: “Hain zuzen ere e) epigrafean ikus daitekeenez, *hiru ateko etxea* izen sintagman *-ko* genitiboa eduteari dago-kio, hau da, hiru *atedun etxea* bezalatsukoa da. Halakoetan bizidun zentzuzkoak ere ager daitezke, cfr. *bi etxekoandreko sukaldia, gatzetz betetako eltzia* errefaua, Antonio Zavala. *Esaera zaarren bilduma berria*, I, Tolosa 1985, n.º 614, eta Oiartzungo *Iturriotz*, 1985 urtekaria, Iturri Berri Elkarteak argitaratua: “Euskera Bizia, Esaera zaharrak”. Edozein euskaldunen artean arrunta da, izan ere, *ehun ardiko artaldea* eta antzekoak erabiltzea, hau da, *ehun ardi dituen artaldea* bezalatsukoak. Beraz, irudian *-(r)en / -(r)e* delakoaren parean hurrengo hau gaineratzen da: *-ko* (edutezko zentzua hartzen duenean)”. Hau da, halakoetan berdin joan daitekeela bizidunekin zein bizigabekoekin.

Iruñeko lanean adierazi nuenez (2), *-ko* delakoak berbo flexioa bera ere nominaliza dezake: *balizco oleac burdiaric ez*, ‘la erreria de si fuesse no aze fierro’, *RS* 1596, n.º 15, eta hor ez da ez leku denborazko, ez edutezko, eta ez beste, nominalizatzaile hutsa baizik.

Tovar-ek euskarazko *-ko*, genitibo leku denborazkoa eta zenbait deribatu sortu dituen, indoeuropeoaren eremuan agertzen den *-ko-* elementuarekin konparatzen du (3), eta Mitxelena-k, beste alde batetik, uste du izen propioekin eta bizidun zentzua dutenekin hipokoristikokoak eratze-ko erabili den berbera dela, eta, horrela, eremu osoan distribuzio berezi bat erakutsirik agertzen dela, eta, izan ere, ikuspegi egokia dela dirudi (4). Baina hala ere genitibo moduan ere bizidunekin joan daitekeela eta distribuzioaren eremua horren garbia ez dela adierazi beharrean aurkitzen gara.

(Euskaltzaindiaren aurreko batzarrean 1986-II-28-an irakurri zen Mitxelena-ren txostenari eginikako oharra).

(2) “Euskarazko izen sintagma mugatzailerik gabekoez”, *Euskera*, XXX (1985), 137 orr., baita gure denboretako *balizko erroteak urunik ez*, Arratian esaten den legez.

(3) *El euskera y sus parientes*, Madrid 1959, 69 orr. eta hurrengoak.

(4) Luis Michelena, “Notas lingüísticas a ‘Colección diplomática de Irache’”, *FLV*, 1 (1969), 9 eta 40 orr.

Baita ere autore beraren “Etimología y transformación”, *Homenaje a Antonio Tovar*, Madrid 1972, 310 orr., n. 22. Bertan, *-ren* eta *-ko* ikertzen dituela, azkenengo hau markatua izanik, honela dio: “La razón histórica de este hueco en el paradigma es, al parecer, que *-ko* con nombres animados conservó.—o adquirió— un valor derivativo, ante todo diminutivo (bien atestiguado ya en inscripciones aquitanas), que le apartó por completo de *-ko* en los paradigmas de flexión nominal. Cf. *FLV* 1, 1969, 399 s.”.